

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

کارشناسی ارشد – علوم انسانی

عنوان پایان نامه

حقوق حیوانات از دیدگاه فقه و قانون

استاد راهنما

امیرالله نیکومنش

دانشجو

فاطمه عرب احمدی

تاریخ دفاع: شهریور ۱۳۹۲

چکیده:

در فقه و معارف اسلامی برای مسایل زیست محیطی و رعایت شوون و حقوق حیوانات جایگاه مناسبی لحاظ شده است. اسلام با دیدگاهی منطبق بر عدالت و انصاف با آن برخورد کرده است.

این پژوهش، با بهره گیری از کتاب های فقهی و حقوقی، به ارزیابی و بررسی حقوق حیوانات می پردازد؛ گفتنی است، فقه با این که با زبان (تکلیف) سخن می گوید، از زیباییها، جلوه ها و نکته های اخلاقی نیز برخوردار است و پیوندی استوار با مقوله (حق) حتی (حق حیوان) دارد.

اهمیت حق حیوان در فقه اسلامی تا آنجاست که شماری از فقیهان همچون صاحب جواهر (ره) آن را در زمره حق الله دانسته اند.

متأسفانه قوانین زیادی در باره ی حقوق حیوانات در مجموعه قوانین کشور موجود نیست. قوانین مذکور هم درباره حقوق حیوانات نیست، بلکه مربوط به حقوق انسانها و البته در ارتباط با حیوانات می باشد.

از مجموعه مسائل پرداخته شده در خلال این مجموعه می توان نکات جالب و بدیعی را استنتاج کرد که خوانندگان و علاقه مندان با دقت و تامل در مباحث ارائه شده، به نکات تازه ای رهنمون گردند؛ تا با استفاده از مطالب کلی، حکم مسائلی را تا کنون مطرح نشده است را به دست آورند.

واژگان کلیدی:

حق، حیوانات، فقه، قانون، حقوق حیوانات

مقدمه:

دین از سه راه بر رفتار انسان نسبت به جانوران تاثیر می‌گذارد: نخست تغییر نگرش او و اینکه انسان چگونه جایگاه خود و دیگر جانوران را با معیار دین می‌سنجد. از این دید، دین‌های ابراهیمی اگرچه حقوقی برای جانوران قائل می‌شوند، همواره جانوران را در مرتبه پایین‌تری از «وجود» نسبت به انسان‌ها قرار می‌دهند. دوم، نقش دین در ساختن «ارزش» است و اینکه انسان‌ها چه ارزشی برای جان دیگر جانوران قایل هستند. برخلاف باورهای رایج در میان مسیحیان و یهودیان که بر پایه آن جانوران را آفریده خداوند برای خدمت به بشر می‌دانستند، باورمندان به آیین‌های شرقی کشتار جانوران را نادرست می‌دانستند. در نهایت، دین روش برخورد انسان را نسبت به جانوران نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. شریعت و کردار دینی تعریف شده در هر آیینی، به رفتار انسان‌ها در برابر دیگر جانداران سمت و سو می‌دهد و چنین چیزی می‌تواند اشکالی از احترام به حقوق جانوران را نیز شامل شود.

اهمیت حق حیوان در فقه اسلامی تا آن جاست که شماری از فقیهان، آن را در زمره (حق الله) دانسته اند. قوانین حمایتی اسلام از حیوانات؛ حکمی شرعی و الزامی دارد، که می‌توان از آن‌ها تعبیر به حقوق نیز نمود، همان‌گونه که در متون روایی و فقهی به آن تصریح شده است، از آنجاکه حیوانات از احترام و درک و شعور برخوردارند، این حقوق برای آن‌ها وضع گردیده است. در فقه در بیان ماهیت حق اختلاف نظر وجود دارد؛ شیخ انصاری (ره) آن را عبارت از، نوعی سلطنت در مقابل ملکیت می‌داند و برخی از محققین، آن را مرتبه ضعیفی از ملک و نوعی ازان می‌دانند، پس حق، ملکیت و سلطنت، یک معنا دارند، گرچه حق، اخص از هر دو است، اما در این درعین حال برخی حق را امری اعتباری و مخصوص می‌دانند که برای آن به تناسب هر موردی، اثر ویژه‌ای است. از ویژگی‌های حق در میان انسان‌ها، آن است که قابل اثبات و انتقال باشد و اگر قابل

اسقاط و انتقال نباشد به آن حکم می‌گویند. و روشن است درباره حیوان، قابل اسقاط بودن معنا ندارد، اما باید گفت همین قابل اسقاط نبودن حکم، وضعیت آن را دشوارتر می‌کند؛ زیرا تنها راه خروج از عهده آن، رعایت حقوق آن‌ها می‌باشد و اگر در انسان‌ها بتوان با جلب رضایت صاحب حق، از عمل به آن‌ها سر باز زد و از عهده تکلیف آن، شانه خالی کرد، اما در حیوانات به علت قابل اسقاط نبودن، انسان در مقام عمل، موظف است به آن احکام ملتزم شده و بر اساس آن عمل کند.

علاوه بر آن، براساس نظر برخی، حق و حکم در ماهیت و حقیقت تفاوتی نداشته و هم از امور اعتباری می‌باشند که قوام آن دو به قانون گذاری شارع مقدس است و همه آن‌ها حکمی شرعی به حساب می‌آیند، هرچند از حیث آثار - قابل اسقاط بودن یا نبودن و غیر آن - مختلف می‌باشند، اما این فرق تفاوت اساسی را میان آن دو ثابت نمی‌کند و انسان‌ها وظیفه دارند به آن‌ها عمل کرده و بر مدار آن رفتار کنند.

حال ما احکام مربوط به حیوانات را درمتون فقهی وجود دارد حق بنامیم یا خیر، در مقصود اصلی پروژه که اثبات چتر حمایتی اسلام از حیوانات و جلوگیری از آزار و اذیت آن‌ها است، فرقی نمی‌کند. اضافه بر آنکه، آنچه امروز در ادبیات دنیا در این باره متداول شده است این می‌باشد، که از همین قوانین حمایت از حیوانات، تعبیر به حقوق می‌کنند و به دنبال وضع قوانین حمایتی در کشورها می‌باشند، در این پژوهش به روشنی اثبات می‌شود که همان قوانین حمایتی، بلکه بسیار کامل تر از آن، در اسلام وجود دارد.

حیوانات همچون انسان از منزلت و جایگاهی خاص برخوردار هستند که از یک سو خداوند درخواست و دعای آن‌ها را پذیرفته و به واسطه وجود آن‌ها، کیفر رفتار زشت انسان‌ها را به تأخیر می‌اندازد و از سوی

دیگر، انسان نیز موظف به حفظ و رعایت حرمت آنها است تا آنجا که پیامبر گرامی (ص) حیوانات را شایسته سلام دادن می‌داند .

حیوانات و حقوق آنها نه تنها مورد توصیه پیامبر گرامی و امامان معصوم (ع) بوده است، بلکه اسلام تنها دین الهی است که اقدام به حمایت از حیوانات در خاستگاه خود کرده، حرم الهی را منطقه ای امن برای حیوانات اعلام کرده، که نه تنها آزار و اذیت حیوانات در آن منطقه جایز نیست، بلکه شکار حیوانات، بیرون کردن حیوانات، رم دادن حیوانات،... را هم در آنجا حرام اعلام کرده است .

همچنین یکی از کاربردهای نیکوی وقف که از دیر باز مورد تاکید اسلام و توجه مسلمانان بوده، وقف برای تامین آذوقه حیوانات است. نمونه‌های از این سنت نیکو را در وقف نامه هایی که هم‌اکنون در آرشیو اسناد آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود به خوبی می‌توان یافت.

این پایان نامه در پی ارائه مجموعه حقوق حیوان می‌باشد، تا توجه ی بیشتری را به عمق و غنای فقه اسلامی جلب نماید و در واقع به دنبال طرح بحث به صورت مبسوط و استدلالی و تحلیل همه نظریات نیستیم، هرچند همین مقدار نیز گویای جهت علمی مباحث می‌باشد. بدین منظور در هر مسئله ای به چند کتاب فقهی اکتفا کرده و از طرح موضوع به صورت تفصیلی با درج نظریات همه فقها و اختلاف دیدگاه های آنها در یکایک مسایل پرهیز می‌کنیم و تنها با اشاره ای مختصر از آنها می‌گذریم. هرچند در بیشتر موارد در احکام یاد شده اختلاف نظری میان فقها نمی‌باشد.

در مورد مسئله حقوق حیوانات در قوانین موضوعه با توجه به اینکه، تاکنون قانونی برای حمایت از حیوانات در نظام حقوقی کشور، جز در مورد ممنوعیت شکار و صید، وجود ندارد و اگر هم به صورت پراکنده

وجود داشته باشد از جامعیت لازم برخوردار نیست. سعی شده است ظرفیتهای قانونی موجود در قوانین مربوطه شناسایی و طرح شود تا علاوه بر حل و فصل روابط موجود، کاستی ها و استعداد های آن نیز حین بحث مشخص گردد.

هدف غایی ارائه گفتمان میان انسان، خویش و طبیعت است و رسیدن به فهم مشترک میان مباحث حقوقی و فقهی در مورد مسایل حقوق حیوانات می باشد.

مطالب این تحقیق در پنج فصل گردآوری شده است:

فصل اول در برگیرنده مفاهیم و مقدمه می باشد. در بخش اول آن ضمن مشخص کردن موضوع و اهداف پژوهش، تاریخچه ای از مباحث مطرح شده درباره حقوق حیوانات بیان می شود. در بخش دوم مفهوم شناسی واژه حق، حقوق حیوانات و فلسفه ی آن مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم، منابع و مبانی حقوق حیوانات و شامل چهار بخش ۱- منابع حقوق حیوانات ۲- مبانی حقوق حیوانات ۳- بررسی علمی ویژگی های حیوانات ۴- زندگی اخروی حیوانات می باشد. در این فصل سعی شده است مباحث مطرح شده از جنبه های فقهی، اخلاقی و فلسفی دیده شود.

در فصل سوم به کنکاش و طرح موضوع انواع حقوق حیوانات در فقه اسلامی می پردازیم. گفتار اول آن، حقوق مادی و گفتار دوم، حقوق معنوی است. البته هدف از این جداسازی و تقسیم بندی صرفاً برای بررسی دقیقتر موضوع می باشد.

حقوق حیوانات در قوانین، موضوع فصل چهارم این پایان نامه است. حقوق حیوانات در قوانین اساسی، مدنی و مجازات اسلامی و قوانین مرتبط به ترتیب عنوان سه بخش این فصل می باشند. همانطور که قبلاً نیز مطرح گردید، شناسایی ظرفیتها، موجودیتها و کاستی های قوانین مربوطه در این فصل مدنظر قرار می گیرد.

محل مباحث و دیدگاه های جدید در باره مسایل حقوق حیوانات که با عنوان «نگاهی نو به مسایل حقوق حیوانات» آخرین فصل این پایان نامه می باشد. پیشنهادات، نگاهی گذرا به مسایل روز حقوق حیوانات و مباحث بین المللی در این فصل گنجانده شده است.

پس از نتیجه گیری، متن آیین نامه ها و قوانینی که مرتبط با موضوعات مطرح شده در پایان نامه در قسمت ضمایم گردآوری شده است.

در پایان ضمن سپاس و حمد خداوند، از زحمات بی دریغ جناب آقای دکتر نیکومنش، استاد راهنما و همچنین جناب آقای دکتر حجه الاسلام معصومی، استاد مشاور این پایان نامه، تشکر و قدردانی می نمایم و بهروزی و سلامتی ایشان و خانواده ی محترمشان را از حق تعالی خواستارم. از کلیه کسانی که من را در انجام این تحقیق یاری نمودند، سپاسگزاری می کنم.

فاطمه عرب احمدی مرداد ۱۳۹۲

« این پایان یک نامه نیست »

آغاز یک نامه است....»

فصل اول : کلیات و مفاهیم

بخش اول: کلیات طرح

۱-۱-۱ بیان مسئله

انسان به عنوان اشرف مخلوقات در تمام ادیان آسمانی، از کرامت خاصی برخوردار است و حقوق و

تکالیف زیادی دارد. سالهاست که جوامع مختلف به تدوین قوانینی از جنبه‌های مختلف حقوق انسانی پرداخته

و هر روز مطلبی جدید به آن افزوده‌اند؛ حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق کارگران و

امروزه توجه جوامع به این مسأله جلب شده است که فقط انسانها از حقوق مختلف برخوردار نیستند،

بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوهها، دریاها، حیوانات و گیاهان نیز دارای حقوقی می‌باشند. انسان

تمام مخلوقات را زیر سیطره خود دارد و از آنها به نفع خود بهره‌برداری می‌کند؛ ولی آیا این تصرفات هیچ حد

و حصری در قوانین مذهبی و اخلاقی ندارد و دست انسان برای هر نوع انتفاعی باز گذاشته شده است؟

این پژوهش به بررسی حقوق حیوانات و حد مجاز تصرف و تسلط انسان بر حیوانات از دیدگاه قوانین

اسلام و ایران پرداخته، سعی می‌کند ابعاد قضیه را تا حد ممکن روشن سازد. آنچه از اسلام آمده تنها قطره‌ای از

دریاست و بسی مایه شگفتی است که اسلام هزار و چهار صد سال پیش با لطافت و دقت به این مسأله پرداخته

در حالی که انجمن‌های حمایت از حیوانات سراسر دنیا چند سالی بیش نیست که به این مسأله توجه کرده‌اند.

به نظر می‌رسد در حقوق ایران نیز علیرغم پیشینه اسلام، به این مسأله توجه چندانی نشده است.

۲-۱-۱ اهداف تحقیق

- شناخت منابع و مبانی حقوق حیوانات در منابع معتبر فقهی
- شناخت و بررسی جایگاه ارزشی حیوانات در هستی از دیدگاه فقهی
- بیان اهمیت موضوع حیوانات و حقوق آنها در قالب پاره ای از مسائل کلامی و فقهی
- گسترده‌گی و پیشگامی اسلام در مطرح کردن حقوق حیوانات نسبت به غرب
- بررسی مسائل و فروع مختلف فقهی پیرامون حقوق مادی و معنوی حیوانات
- بررسی حقوق حیوانات در قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران

۳-۱-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

نخستین «جمعیت حمایت از حقوق حیوانات» در سال ۱۸۲۴ میلادی در انگلستان تأسیس شد. اما اسلام

سال‌ها پیش از غریبه‌ها، حمایت از انواع حقوق حیوانات را در صدر فرمانهای خود به مسلمانان قرار

داد. گروه‌های حامی حقوق حیوانات، بر اساس مسائل اخلاقی و انسانی دست به این کار ارزشمند زدند؛ اما

اسلام، افزون بر اینها، قوانینی حقوقی نیز برای آن تنظیم کرده است که بر اساس آن، کسی که این حقوق را رعایت کند، ثواب (پاداش) و فردی که آن را انجام ندهد، کیفر (جزای) این جهانی و آن جهانی دارد.

پاسخ دادن به این ادعا و اثبات آن، دلیل انتخاب موضوع برای پژوهش گردید. نکته دیگر، با توجه به اینکه قوانین جمهوری اسلامی منبعث و متأثر از قوانین فقه اسلامی است و جایگاه حقوق حیوانات در قوانین موضوعه خالی می باشد سبب انگیزش مضاعفی جهت انجام این پژوهش گردید.

۴-۱-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق

سوالات تحقیق

۱- حیوان چیست؟

۲- آیا حیوان حق دارد؟

۳- فلسفه حقوق حیوانات چیست؟

۴- منابع حقوق حیوانات کدام است؟

۵- حقوق حیوانات و جایگاه آن در فقه و حقوق موضوعه ؟

فرضیه های تحقیق

۱- تعریف برای حیوان

۲- شناسایی حقوق برای حیوانات

۳- تبیین عقلانی فلسفی حقوق حیوانات و پاسخ به چرایی های حقوق حیوانات

۴- معرفی مشروح منابع فقهی و حقوقی حقوق حیوانات

۵- ارائه تعریف حقوقی از حقوق حیوانات و شناسایی جایگاه آنها در علم حقوق بویژه حقوق موضوعه

۵-۱-۱ روش تحقیق

اجرای طرح عمدتاً مبتنی بر روش کتابخانه ای است و با این روش ، سعی در بررسی موضوع از دید

فقهی ، اخلاقی و حقوقی داشته و مسائل نظری حقوقی و مقررات موضوعه در این باب در اسناد داخلی و

اسلامی را بررسی می کنیم.

عمق زمانی مطالعات انجام شده به پیشینه ی فقه است. این یک ادعا نیست؛ فقهای مسلمان تحت تاثیر سیره نبوی(ص) و ائمه اطهار(ع) از پیشگامان بررسی مسایل حقوق حیوانات می باشند. بطور مثال صاحب جواهر در بحث ودیعه می نویسد: اگر مالک حیوان، به شخصی که حیوان را به امانت گرفته، بگوید به آن آب و علف نده، پذیرش دستور او روا نیست. بر وی، آب و علف دادن حیوان، واجب است؛ زیرا باید حق الله، پاس داشته شود، گرچه آدمی حق خود را فروافکنده است. بلکه اگر مالک، از انجام وظیفه سرباز زند و موضوع به حاکم، بازگشت داده شود و وی به شخص امانت گیرنده دستور دهد؛ هزینه حیوان را از مال خود بپردازد، او می تواند [برای دریافت هزینه] به مالک رجوع کند.

کتابهای بزرگان فقهی شیعه مانند شیخ صدوق، شیخ طوسی، ابن حمزه، محقق حلی و علامه حلی، شهید اول و شهید ثانی مملو از مطالب بسیار جالب و متنوعی پیرامون حقوق حیوانات می باشد.

اما در مورد پژوهش های معاصر، مقالات متعددی در این باره بطور پراکنده در مجلات به چاپ رسیده است بطور مثال، فصلنامه علمی - پژوهشی دانشور، شماره ۲۶ در سال ۱۳۷۸ به چاپ مقاله ای با عنوان «حقوق حیوانات از دیدگاه قرآن و احادیث» پرداخته است، که در چکیده این مقاله دکتر علی رضا نایینی و دکتر محمد ربانی هر دو استادیار دانشکده دامپزشکی دانشگاه تهران بیان می دارند که: امروزه استفاده از مدل های حیوانی در تحقیقات علوم پزشکی به طور گسترده و با صرف هزینه های سرسام آور در سطح جهان رایج است. به لحاظ گستردگی و افزایش مراکز تحقیقاتی و نیاز به کنترل صحیح و دقیق به کارگیری حیوانات آزمایشگاهی لازم است رعایت حقوق حیوانات و اخلاق در پژوهش بیش از پیش مورد توجه محققان قرار گیرد.

کتابهای متعددی نیز در این زمینه از فقهای معاصر نیز وجود دارد. زنده یاد استاد محمدتقی جعفری (ره) در کتاب رساله فقهی خود در خصوص «حقوق حیوانات در فقه اسلامی» چنین بیان داشته است که در قوانین حقوقی که پیش از اسلام در جوامع و ملل رایج بوده اند، حقوقی برای حیوانات دیده نمی شود اگر هم مقرراتی پیش از اسلام و پس از اسلام در دیگر اقوام و ملل تا قرن اخیر دیده شود، انگیزه ای جز احترام به احساسات خود انسانها نداشته است. به عبارت روشن تر جنبه ی عاطفی محض انسانها بوده و هیچ عامل تضمین و تأمین الزامی ندارد و در حقیقت نوعی مقررات احساساتی و غیرالتزامی را درباره ی حیوانات مراعات نموده اند.

کتابهایی چون «قوانین حمایتی حیوانات و حدود بهره وری در اسلام» به قلم آقای نظری توکلی ، «حیوانات در قرآن کریم» نوشته ی آقای موسوی مقدم ، «حقوق حیوانات در اسلام» از آقای مقیمی و ... از نمونه تلاشهای محققان و پژوهشگران معاصر در این زمینه می باشد.

بخش دوم : مفاهیم و تعاریف

۱-۲-۱ تعریف حق

حق از جمله واژگان انتزاعی است که نباید معطل تعریف آن ماند، چراکه هر وجدان متعارفی حق را می‌فهمد و از غیر آن می‌تواند تمیز دهد. اگرچه در مقام شناسایی مصداق ممکنست چالش برانگیز باشد ولی هر فطرت و سرشت انسانی، گواه مطلوبیت و احتشام آنست. بحث در باره حق را در دو بعد پی می‌گیریم: یکی در بعد لغوی و دیگری در بعد اصطلاح.

حق در لغت

در فرهنگ زبان عمید از حق به معنای راست، درست، ضد باطل، ثابت، واجب، کاری که البته واقع شود و... یاد شده است. (عمید، ۱۳۶۹، ذیل واژه حق).

حق در فرهنگ معین نیز به معنای راست، درست، مقابل باطل، مطلب حق، راستی، یقین، عدل نصیب، مزد، ملک، مال، اسم خاص خدای متعال آمده است. (معین، ۱۳۸۶، ۵۸۴)

«حقوق» جمع «حق» است؛ واژه «حق» در ادب پارسی به معنی درست، ثابت، سزا و سزاوار و عدل آمده است. (دهخدا، ۱۳۵۲، ذیل واژه حق)

حق در اصطلاح:

دکتر جعفری لنگرودی در کتاب ترمینولوژی حقوق ذیل واژه حقوق، معانی ذیل را به کار برده است:

(الف) جمع حق به معنی حق جزئی و حق کلی است. این اصطلاح در فقه و در حقوق جدید به کار رفته است.

(ب) به معانی علمی که از قوانین موضوعه بحث می‌کند ولو این‌که به طور استطراد از حقوق طبیعی هم بحث نماید. این اصطلاح در فقه سابقه ندارد و ترجمه اصطلاحات غربی است. در رشته حقوق اداری به معنی اجرت کار کارمند دولت است... حقوق به غلط در مقابل جزا به کار رفته و می‌رود... (لنگرودی، ۱۳۹۲، ۲۱۶)

در این کتاب ذیل عنوان حق نیز توضیحاتی بدین شرح ارائه گردیده است:

(الف) اموری که در قانون پیش‌بینی شده اگر افراد مجاز باشند که به قصد خود برخی از آن‌ها را تغییر دهند، این امور قابل تغییر را حق گویند... حق به این معنی در مقابل حکم قرار می‌گیرد.

(ب) نوعی از مال است و در این صورت در مقابل دین، عین، منفعت و انتفاع بکار می‌رود... .

(ج) قدرتی که از طرف قانون به شخص داده شده حق نامیده می‌شود؛ در فقه در همین معنی کلمه سلطه را به کار می‌برند.

دکتر کاتوزیان در کتاب مقدمه علم حقوق ؛ حق را اینگونه تعریف مینماید:

۱- مجموعه قواعدی که بر اشخاص، از این جهت که در اجتماع هستند، حکومت می‌کند. انسان موجودی است که میان همگان خود به سر میبرد. به حکم طبیعت، شخص در اجتماع کوچک پدر و مادر زاده می‌شود و در سایه مراقبت و تربیت این گروه نیازهای مادی و معنوی خود را تامین می‌کند ولی پس از دوران کودکی نیز او با دیگران زندگی می‌کند و با همکاری آنها به خواسته‌های خود می‌رسد. از سوی دیگر، خواسته‌های آدمیان به حکم فطرت با هم شباهت زیادی دارد. کم و بیش همه یک چیز را طالبند پس، نزاع بر سر جلب منافع بیشتر و تامین زندگی بهتر در بر می‌گیرد. انسان اندیشمند از آغاز خود شناسی دریافت که بقای اجتماع او با آشوب و

زورگویی امکان ندارد و ناچار باید قواعدی بر روابط اشخاص از جهتی که عضو جامعه هستند، حکومت کند و ما امروز مجموعه این قواعد را (حقوق) می نامیم.

۲- برای تنظیم و روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع، حقوق امتیازهایی در برابر دیگران می شناسد و توان خاصی به او می بخشد این امتیاز و توانایی را "حق" می نامند که جمع آن حقوق است و حقوق فردی نیز گفته می شود. حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی شغل و حق زوجیت به اعتبار معنی اخیر است که گاه با عنوان "حقوق بشر" مورد حمایت قرار می گیرد ولی، واژه حقوق به معنای نخست، همیشه با ترکیب جمع به کار می رود و برای نشان دادن مجموع نظام ها و قوانین است مانند حقوق ایران، حقوق مدنی، حقوق بین الملل و حقوق اسلام.

۳- حقوق معانی دیگر هم دارد: برای مثال وقتی سخن حقوق دیوانی می شود. مقصود دستمزد کارگران و پولی است که دولت بابت ثبت اسناد رسمی از دو طرف معامله می گیرد این معانی که بیشتر در امور مالیاتی و حقوق اداری به کار می رود در واقع از شاخه های "حق" است که رنگ اصطلاح پذیرفته.

۴- گاه مقصود از واژه "حقوق" علم حقوق است، یعنی دانشی که به تحلیل قواعد حقوقی و سیر تحول و زندگی آن می پردازد. "دانشکده حقوق" و شعبه های گوناگون حقوق (مانند حقوق مدنی و اساسی و کیفری) از شایع ترین موارد استعمال همین معنا است. (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ۱۳-۱۴)

شیخ انصاری (ره) می فرماید: «حق عبارت است از نحوه ای از سلطه و توانایی که در پرتو آن صاحب

حق می تواند مصلحتی را برای خود بدست آورد. (انصاری، ۱۴۱۵، ج ۲۰، ۴)

مرحوم علامه طباطبایی (ره) در جلد دو تفسیر المیزان تصریح فرمودند: «حق نوعی اختصاص است؛

اختصاصی که به طور اجمال حتی قبل از تشکیل جامعه وجود داشته و پس از تشکیل آن به شکل‌های گوناگون

و متنوعی ظاهر شده که یکی از آن‌ها حق مالکیت است». (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ۲۱۵)

منتسکیو در کتاب روح‌القوانین از حقوق و قانون سخن گفته و قوانین را روابط ضروری برخاسته از

طبیعت اشیاء عنوان داشته است. قاطبه سودگرایان (چون جرمی بنتام، دیوید هیوم و...) حقوق را به معنای تأمین

سود و مصلحت فردی و همگانی دانسته‌اند، ژوستنین حقوق را «هنر دادگستری و پندارنیک» معرفی می‌کند.

رنار در کتاب حقوق و عدالت، عنوان می‌کند که حقوق نظمی است که منظور از آن، فعلیت دادن به عدالت و

نیکی است. کانت حقوق را مجموعه شرایطی می‌داند که در نتیجه آن اختیار هرکس با اختیار دیگران جمع

می‌شود. او حقوق را محصول عقل بشر و ناشی از طبیعت امور دانسته و آن را از دستورات عقل عملی

برمی‌شمرد. (جوان، ۱۳۸۸، ج ۱، ۱۸۰ - ۲۰۰)

۱-۲-۲ حقوق حیوانات

حیوان چیست؟

تعریف حیوان :

در فرهنگ لغت فارسی معین حیوان به معنای جانور و جمع آن حیوانات است. (معین، ۱۳۸۶، ۵۹۳)

در لغت نامه ی عمید ذیل واژه حیوان چنین آمده است : حیوان اسم ، موجود زنده ، جاندار ، جانور ، هر موجودی

که در آن روح باشد خواه ناطق خواه غیر ناطق، حیوانات (جمع) (عمید، ۱۳۶۹، چاپ سوم، ذیل واژه حیوان)

علم حیوان: علمی است که از خواص حیوانات، انواع حیوانات و عجایب و شگفتی ها و سودها و زیان های آن

بحث می کند، موضوع این علم جنس حیوان است ، از بحری و بری و چرنده و پرنده و جزآن...

(.حسینی، ۱۳۹۰، ۲۷)

حیوان شناسی: علمی است که در آن خواص حیوانات و مضار و منافع آنها بحث می شود. (همان منبع)

حق حیوانات

انسان نسبت به امکاناتی که در اختیار دارد مسئول است . حیوانات ، این آفریده های خداوند بزرگ نیز

بر صاحبان خویش حق و حقوقی دارند و شایسته نیست که دستگاه و افراد مسئول نگهداری حیوانات ، نسبت

به این حقوق غفلت ورزند و آن ها را ساده و بی اهمیت شمرند. (موسوی مقدم، ۱۳۹۱، ۱۰۳)

نگاهی گذرا به آیات قرآن و زندگی معصومان (ع)، برای ما روشن می سازد که عدالت در رفتار، از مهم ترین فضائل اخلاقی است؛ اما عدالت، نه فقط در میان انسان ها معنا پیدا می کند، بلکه چگونگی رفتار با نعمت های الهی و موجودات جهان که هر لحظه همراه ما نفس می کشند و شاید گاهی در تصدیق و تکریم خداوند از ما هم پیش تر باشند، مورد نظر خوبان است. این خلاف عدالت است که امروز چون به طبیعت چیره شده ایم و تسلطی روز افزون بر دنیای مادی داریم با حیوانات و گیاهان و حتی جمادات، آن چنان رفتار کنیم که گویی اینها کاملاً بی ارزش اند؛ اما حتی اگر بی ارزش هم باشند، رفتارهای ناپسند، خلاف شأن یک انسان با شرایط انسانی است.

حضرت علی علیها السلام می فرمایند : " اتقوا الله ان فی عبادی در بلادکم فانکم مسئولون حتی عن

البقاع و البهائم " تقوای الهی را در مورد بندگان و سرزمین هایتان مراعات کنید . پس به درستی که شما

مسئول هستید حتی در مورد بقاع و حیوانات . (فیض الاسلام، ۱۳۷۰، ۵۱۷)

از سوی دیگر ، مجموعه جهان هستی هوشمندانه با خالق خویش ارتباط دارند هر چند ادراک آن از طریق

متعارف مقدور انسان عادی نیست . و ان من شی الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم (سوره اسراء

آیه ۴۴)

به گواهی آیات و سخنان پیشوایان معصوم که، حیوانات نیز از ادراک و شعور بهره مند و دارای احساسات و

عواطف هستند. (مهما ابهم علی البهائم می شی فلا یبهم علیها... معرفه ان لها خالقا و رازقا) (کلینی، ۱۳۶۳،

ج ۶، ۵۳۹)

آدمیان هم در برابر بهره برداری از حیوانات به رعایت احترام ذاتی و حق حیات آنها مکلف هستند

و از سوی پروردگار حقوقی برعهده دارند. (نجفی، ۱۳۶۷، ج ۲۷، ۱۱)

فقه اسلامی یک نوع از حقوق واجب بر انسان را حقوق حیوانات قلمداد کرده است. (کما یجب بذل

المال لا بقاء الآدمی یجب لابقاء البهیه المحترمه و ان کانت ملکل للغیر... (عاملی، ۱۴۱۳ ق، ج ۱۲، ۱۲۰)

امام صادق علیه السلام فرمودند «هر چند خدا حیوانات را بی ادراک شعور ویژه آدمیان آفرید چهار

خصلت را به آن ها عنایت کرد؛ شناخت خالق خود، شناخت چگونگی پی جویی روزی، شناخت نر از ماده

و ترس از مرگ». (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ۵۳۹)

بنابراین در عین حال که به نص قرآن کریم و روایات جانوران وبه ویژه چهارپایان برای سوددهی به

انسان آفریده شده اند. این به بدان معنا نیست که حقوقی بر انسانها ندارند؛ تصرف و بهره برداری انسان از

حیوانات نیز بی حد و حصر نیست. بلکه ضوابط شرعی و اخلاقی بسیار دقیقی دارد و قوانین حمایتی و حقوقی

که اسلام برای حیوانات وضع کرده، احکامی شرعی و الزام آوردند. (موسوی مقدم، ۱۳۹۱، ۱۰۴)

از نظر اسلام حیوانات از حقوقی برخوردارند خصوصا حیواناتی که انسان با آنها مستقیما در ارتباط

است. در حدیثی از پیامبر (ص) شش حق برای چهارپایان بیان شده است :

۱- هر کجا وارد شدید اول به فکر خوراک آن باشید.

۲- هرگاه به آب رسیدید، آب را به آن عرضه کنید.

۳- به صورت حیوان ننزید، زیرا حیوان با صورتش تسبیح خدا می گوید.

۴- تنها در راه خدا بر پشت آن سوار شوید.

۵- حیوان را بیش از توان، بار بر آن تحمیل نکنید.

۶- وادار به پیمودن مسیرهایی نکنید که در توان او نیست. (صدوق، ۱۴۰۳ ق، ج ۱، ۳۳۰)